

Hannu Itkonen & Arto Nevala

Järjestökulttuurin juurilla: Varkauden Tarmon yhteistyökumppanit perustamisesta 1940-luvulle ^(ref.)

Urheiluseurojen toiminta kiinnittyy vahvasti paikallisuuteen. Jo perustamisvaiheissa pohditaan paitsi uuden järjestön tarpeellisuutta myös seuran toiminta-alueen laajuutta. Urheiluseuroilla on riittänyt tekemistä etenkin alueilla, joilla toimii runsaasti lapsia ja nuoria. Seuran alkutaipaleella on selvitettävä, mistä saadaan toiminnassa tarvittavat tekijät. Tärkeää on myös, ketkä ja mitkä tahot ovat seuran yhteistyökumppaneita. Vuosien kuluessa ja seuratoiminnan käytäntöjen muuttuessa saattavat myös yhteistyökumppanit vaihtua.

Tässä artikkelissa tarkastelukohteena ovat urheiluseura Varkauden Tarmon yhteistyötahot. Etsimme vastausta kolmeen kysymykseen. Ensiksi kysymme, ketkä olivat Varkauden Tarmon yhteistyökumppaneita seuran perustamisesta 1940-luvun vuosiin? Toiseksi pureudumme kysymykseen, millaista yhteistyötä eri tahojen kanssa tehtiin? Kolmanneksi jäljitämme, millainen merkitys yhteistyöllä oli ja miten osapuolet siitä hyötyivät? Tarkastelumme alkaa seuran perustamisesta ja ulottuu toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin. Aloituspajankohta on

itsestään selvä, mutta tarkastelun ulottumista sotien jälkeiseen kauteen perustelemme sillä, että sotavuosina jyrkkä raja työläis- ja porvariuurheilun välillä lieveni muun muassa yhteisten kilpailutapahtumien ansiosta.¹ Katsommekin, miten uudenlainen asema näkyi Tarmon yhteistyökumppaneissa. Aikaisemmissa tutkimuksissamme olemme nimenneet 1900-luvun kolme ensimmäistä vuosikymmentä järjestökulttuurin kaudeksi.² Tässä tapauksessa aikarajauksemme ulottuu myös järjestökulttuurin kauden jälkeiseen vaiheeseen.

Urheilu- ja liikuntaseurat kuten muutkin kansalaistoimijat muodostavat yhteistyökytkennöillään verkostoja. Parhaimmillaan yhteistyösuhteet hyödyttävät molempia osapuolia. Yhteistyökumppanit vaikuttavat oleellisesti myös seuratoimintaan. Seuratoimijoiden ja yhteistyökumppanien suhteiden tutkiminen paikallisella tasolla, Varkaudessa, on merkityksellistä sikäli, että niin voidaan saada selville yleisempää tietoa seurarientojen muutoksesta. Tarmon yhteistyökumppaneita tutkimalla voidaan toisin sanoen selvittää, miten urheiluseuroissa ja muissa järjestöissä rakennettiin verkostoja ja millaiset taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset tekijät sitoivat ihmisiä yhteen. Seuratoimintojen paikallinen tutkiminen voi siten kertoa suomalaisen urheiluseuratoiminnan vaiheista sellaista, josta valtakunnalliset tutkimukset eivät sano juuri mitään.³ Lisäksi on huomattava, että niin sanottu verkostoitumistutkimus on viime vuosina kiinnostanut historioitsijoita,⁴ joten tässä mielessä tarkastelutapaamme voi pitää modernina.

Tutkimusaineistonaamme olemme hyödyntäneet Varkauden Tarmon seuradokumentaatiota eli pöytäkirjoja ja toimintakertomuksia. Niiden osalta tutkimusmenetelmää voi kuvata lukuisissa eri hankkeissa koottujen aineistojen uusluennaksi. Kirjallisen aineistojen lisäksi olemme voineet hyödyntää tekemiämme henkilö- ja ryhmähaastatteluja, joita olemme täydentäneet teemahaastatteluilla. Tukeudumme monelta osin myös Varkautta ja liikuntakulttuuria käsittelevään tutkimukseen.

Kumppanien merkityksestä

Urheiluseuroilla on yhteistyökumppaneita hakiessaan omat itsekkäät intressinsä. Kumppani saattaa tavalla tai toisella rahoittaa seuran toimintaa, jolloin kyseessä on seuran talouden turvaaminen. Seura tarvitsee rahaa muun muassa urheilijoiden kilpailumatkoihin, osanottomaksuihin, tilavuokriin, kokouskustannuksiin ja muuhun tämän tyyppiseen. Taloudellinen tukija puolestaan voi saada näkyvyyttä urheilutilaisuuksissa tai seuran edustusasuissa. Saattaapa etenkin lasten ja nuorten seuratoimintaa rahoittava taho tuntea kantavansa yhteiskunnallista vastuuta tai kirkastavansa omaa yrityskuvaansa.⁵ Kilpaurheilun organisointi edellyttää nykyään mittavia taloudellisia panostuksia, joihin seura tarvitsee tavallisesti useita sponsoreita. Huippu-urheilussa menestyvän tuotteen rakentaminen ei ole mahdollista ilman sponsoreita ja medianäkyvyyttä. Huippu-urheilutuote, sponsorit ja media muodostavatkin tiiviin kolmi-naisuuden, jolloin yksikään kolmikön osatekijöistä ei saa pettää.⁶

Urheiluseuran yhteistyökumppani saattaa määrittäytyä myös sosiaalisiin perusteisiin. Tällöin kumppanuuteen saattaa johdattaa esimerkiksi yhteinen tavoite. Perinteisen luokkayhteiskunnan oloissa työväenliike muodosti yhtenäisen järjestöperheen, jossa oli oma sijansa työläisurheiluseuroilla. Yhteistyökumppanuus saattaa muodostua myös yhteisten paikallisten etujen ajamisessa. Esimerkiksi kunnalliset päättäjät saattavat pyrkiä tekemään paikkakuntaa tunnetuksi urheiluseuran avulla. Tällöin menestyneen urheiluseuran ajatellaan olevan todiste myös yleisemmästä kunnan toiminnallisuudesta ja osaamisesta. Sosiaalisiin perusteisiin määrittäytyvästä kumppanuudesta on kyse myös, kun seurat kietoutuvat urheilulajien toimintaverkostoihin ja lajiorganisaatioihin. Ilman tiivistä lajiyhteyttä urheilullisen menestyksen saavuttaminen ei onnistu.

Kulttuurinenkin kumppanuus on yhdistänyt urheiluseuroja ja muita toimijoita. Ennen toisen maailmansodan vuosia seurat toimivat kiinteässä verkostossa muun järjestökulttuurin kanssa. Työväentalot, nuorisoseura- ja suojeluskuntatalot olivat iltama- ja kokouskulttuureineen toimintojen näyttämöitä. Urheilullisten tavoitteiden noustessa entistä tärkeämmiksi kulttuurinen kumppanuus muuttui ennen kaikkea lajikulttuureihin kiinnittyväksi. Urheilun lisäksi yleisemmät liikkumisen tavoitteet saattavat

synnyttää yhteistä tavoitteellisuutta. Nykyään seuroihin kohdistuu entistä enemmän odotuksia ihmisten kaikinpuolisen hyvinvoinnin ja toimintakyvyn lisäämiseksi. Tällöin seurat ja terveyttä edistävät organisaatiot saattavat olla yhteisellä terveyskulttuurin vaalimisen asialla.

Alueellisesti urheiluseurojen kumppanit saattavat löytyä läheltä tai kauempaa ylipaikallisista yhteyksistä. Paikalliset kumppanit ovat yleensä kotikunta, sen yritykset ja muut järjestöt. Ylipaikalliset tukijat ovat laajemmalla talousalueella, maakunnassa, koko maassa tai vaikkapa kansainvälisesti toimivia yrityksiä. Ylipaikallinen järjestökumppanuus puolestaan merkitsee toimimista urheilun lajiorganisaatioissa tai yhteistyöstä muiden urheilua ja liikuntaa organisoivien tai resursoivien tahojen kanssa. Selvää on, että tavoitteiden yhdensuuntaisuus edesauttaa kumppanuuden muodostumista. Niinpä esimerkiksi julkinen sektori edellyttää tukiessaan urheilu- ja liikuntaseuratoimintaa, että seurat kykenevät toimillaan lisäämään kansalaisten terveyttä ja toimintakykyä sekä kasvatamaan kansalaisten yhteiskunnalliseen päätöksentekoon osallistumisen valmiuksia. Nykyisenä projektien aikakautena eri toimijat räätälöivät paitsi kumppanuuttaan myös yhteistä tavoitteellisuuttaan alati uusiksi.

Suomalaisessa liikuntakulttuurissa on kolme keskeistä toimijaa. Urheilu- ja liikuntaseurat ovat vahvoja kansalaisyhteiskunnan toimijoita, joilla on jo useiden sukupolvien mittainen kokemus ihmisten liikuttamisesta. Suomessa on myös vahva liikunnan julkishallinto. Kansallisessa liikuntaorganisaatiossa on muotoutunut liikuntalakiinkin kirjattu työnjako, jossa julkinen sektori luo liikunnan edellytyksiä rakentamalla urheilu- ja liikuntapaikkoja. Urheilu- ja liikuntaseurojen vastuulle jää itse toiminnan organisointi. Kolmas vahva toimija on yksityinen sektori, jonka merkitys kilpa- ja huippu-urheilun tukijana on jatkuvasti kasvanut. Menestyvää urheiluseuraa, joukkuetta tai edes yksittäistä urheilijaa ei voine nykyään edes kuvitella ilman yrityselämän taloudellisia tukea.

Ilman yhteistyökumppaneita ei Varkauden Tarmonkaan toiminta ole ollut mahdollista. Tarmon satavuotisen toiminnan aikana yhteistyökumppaneita on ollut mittava määrä. Yhteistyökumppaneita on saatu niin seuran lähiympäristöstä kuin ylipaikallisistakin toimijoista. Yhteistyön luonne ja tavoitteellisuus ovat kuitenkin muuttuneet historian kuluksa.

Paikallinen luokka-Suomi

Varkauden työväentalolla maaliskuussa 1912 perustettu seura sai nimekseen ”Varkauden Työväen Voimistelu- ja Urheiluseura Tarmo”⁷. Seuran varhaisesta kumppanuudesta viestii, että Tarmo kerrotaan perustetun työväenyhdistyksen nuoriso-osaston urheiluseuraksi.⁸ Seuralle annetusta nimestäkin voi lukea useita asioita. Seura haluttiin perustaa varkauteilaiseksi seuraksi, vaikka Varkauden kunnallista itsenäisyyttä saatiin odotella vielä lähes kaksi vuosikymmentä. Seuran nimeäminen työväen seuraksi ja kytkeytyminen sosialidemokraattiseen nuoriso-osastoon puolestaan kertoo, että uusi järjestö haluttiin kiinnittää laajasti työväestön järjestökumppanuuteen. Seuran eteen liitetyt sanat voimistelu ja urheilu antavat luvan tulkita, että jo heti alusta alkaen Tarmossa harjoitettiin kyseisiä liikkumismuotoja. Nimi Tarmo puolestaan viittaa voimaan ja energiaan eli sellaiseen tarmokkuuteen, jota järjestötoiminnoissa, voimistelussa ja urheilussa tarvitaan.

Tarmon varhaisimmat säilyneet dokumentit ovat vuodelta 1914, jolloin toiminta käynnistyi toden teolla. Vuosia 1914–1915 käsittelevästä toimintakertomuksesta voi lukea seurassa olleen 70 jäsentä. Yhteydet nuoriso-osastoon olivat tiiviit, sillä yhdessä tehtiin niin hiihto- kuin veneretkiäkin. Iltamiakin järjestettiin yhdessä, sillä toimintakertomuksen mukaan niistä oli kertynyt tuloja 1133,15 markkaa.⁹ Tarmon tyttöjen ja poikien vastuulle annettiin erityisesti voimisteluesityksistä huolehtiminen¹⁰.

Iltamia ei järjestetty ainoastaan Varkauden työväentalon seinien suojissa. Tarmolaiset toimeenpanivat iltamia myös Lehtoniemessä, jonne oli tehtaan myötä muodostunut oma teollinen yhdyskuntansa. Myös lähikuntien TUL:n seurojen tilaisuuksissa Tarmon edustajat saattoivat käydä auttamassa. Esimerkiksi vuonna 1924 matkasi 10-miehinen joukkue esiintymään Rantasalmen Nousun iltamiin. Naisten esiintymisistä on dokumentoitu vierailut sosialidemokraattien piirijärjestön ja Osuusliike Työnvoiman juhlissa.¹¹

Henkilöhaastattelut vahvistavat, että yhteistyötä alkuvaiheissa tehtiin eri tahojen kanssa. Voimistelua ohjannut Kasper Laitinen kertoi, että ilta-ohjelmaan otettiin mielellään voimisteluesityksiä¹². Varsinkin ryhmä-

Varkauden Tarmo kiinnittyi ensi vuosikymmeninään työväen järjestökulttuuriin, johon myös nuori sukupolvi sosialistettiin. (Varkauden Tarmon kuvakokoelmat)

ja pyramidivoimistelulla riitti kysyntää. Naisvoimistelusta vastanneen Kaarin Salmisen mukaan osuusliikkeen tilaisuuksissa esiintymisestä oli myös oma hyötynsä, sillä 1930-luvun lopulla naiset saivat Osuusliike Työnvoiman Savontien toimitalosta harjoitustilan. Ohjelmia saatettiin hioa esityskuntoon myös osuusliikkeen ravintolatilassa.¹³ Esko Kimmola muisteli, kuinka Päivärinteen tanssilavan narikanpito sekä nuolenheiton ja ammunnan organisointi olivat työväenjärjestöjen jyvityksessä Tarmon nuorisosaoston vastuulla¹⁴. Arvo Heiskasen saatua sirkuslaisilta innostuksen notkeusvoimisteluun esiintymispyyntöjä alkoi tulla laajalta alueelta. Heiskanen kävi esiintymässä työväenjärjestöjen tilaisuuksissa muun muassa Haapakoskella, Joroisissa, Kolkontaipaleella ja Leppävirralla.¹⁵

Tarmon perustamisesta aina toisen maailmansodan vuosiin saakka jatkunutta toimintaa voidaan kuvata keskinäisen järjestökumppanuuden ajaksi. Tuolloin tarmolaiset toimivat aktiivisesti myös muissa työväenjärjestöissä. Veikko Tarvainen kuvaa kirjallisessa elämäkerrassaan kumppanuutta seuraavasti:

”Se oli osa työväen toimintaa. Esimerkiksi minä silloin 30-luvulla soittelin ja lauloin Tarmon kisälliporukassa ja meille oli yhteistä se, että nuoriso-osaston ja Tarmon toiminta oli käytännöllisesti katsoen yhteistä. Että se Tarmo toimi työväentalolla. Ja me oltiin osa työväenliikettä siten, että samalla talolla, kun oltiin, kuuluttiin metalliosastoon, rakennusosastoon, ja kaikki omalla tahollaan, eikä siinä ollut suuriakaan eroja.”¹⁶

Tarmon toiminnallinen yhteistyö muiden työväenjärjestöjen kanssa ei rajoittunut pelkästään iltamien järjestämiseen ja niissä esiintymisiin. Seuran vuoden 1937 toimintakertomuksessa mainitaan järjestetyksi työväenjärjestöjen yhteiset joukkuekilpailut eli niin sanotut työväenjärjestöjen olympialaiset. Kaikilta osin kyse ei liene ollut vakavasta kilpailemisesta, sillä tapahtumaa kuvattiin ”hauskaksi hetkeksi hupaisine kilpailuineen”.¹⁷

Toiminta painottui alkuaikoina paikallisyhteisöön, mutta suhteita ylipaikalliseen oli myös pidettävä yllä. Järjestökulttuurin kaudella luonteuvimpia yhteistyötahoja olivat TUL:n seurat. Työläisurheilun yhtenäisyyttä vaalittiin vastavuoroisuuden periaatteella. Tarmossa pidettiin tarkasti kirjaa seurojen välisestä keskinäisestä kanssakäymisestä. Etenkin painijat pitivät huolen, että vierailu toisen seuran kilpailuihin tuotti osanottajia myös Tarmon järjestämiin paineihin.¹⁸ Omassa seurassa puuttuvaa osamista voitiin saada muilta työläisurheiluseuroilta. Esimerkiksi vuoden 1938 kesällä Helsingin Työväen Uimarit esiintyi Tarmon järjestämässä uimaanäytöksessä. Vierailun yhtenä tarkoituksena oli kasvattaa uinti-innostusta myös tarmolaisten keskuudessa.¹⁹

Luokkarajat

Veikko Tarvaisen elämäkertatekstistä löytyy myös työväenluokkaisen järjestösidonnaisuuden kääntöpuoli. Luokkarajojen ylittämistä ei katsottu hyvällä. Sopivan, mutta porvariseuraan kuuluneen, harjoitusvastustaja Otto Vihavaisen kanssa piti toimia salaa ja kaikessa hiljaisuudessa:

”Me käytiin salaa harjoittelemassa, ettei kukaan tiennyt. Se olisi ollut luokkarikos. Otto järjesti matot Ruokojärvelle. Minä ajoin pyörällä sinne ja siellä me otettiin matsit. Minä ajoin pyörällä takaisin, ettei vaan kukaan tiennyt, että minä harjoittelen porvarin kanssa. Sitten käytiin harjoituskämpälläkin kahteen pekkaan salassa, ettei kukaan tiennyt. Ja ilman tätä salaharjoittelua minä en ois niin helposti kuntoutuna.”²⁰

Luokkarajojen olemassa olosta löytyy Tarvaisen kirjallisesta elämäkerrasta toinenkin valaiseva esimerkki. Vuonna 1935 perustetun Warkauden Pallo 35:n päätukija oli A. Ahlströmin Oy:n paikallisjohto vastoin yhtiön pääkonttorin ohjeita. Tarvainen muisteli, ”että yhtiön hallitus oli ilmoittanut, että ei yhtiölle kuulu luistinradan pito, eikä yhtiölle kuuluisi jääpallon valvonta. Mutta Glöersen järjesti jutun niin, että kun pidettiin yhtiön luistinrataa, maarataa siinä tehtaanvirran varressa, niin sen menot merkittiin tuulen ja myrskyn aiheuttamiksi menoiksi.”²¹ Toinen yhtiön tapa rahoittaa WP:n toimintaa oli jätepaperin osto. Yhtiö osti nimittäin omaa jätepaperiaan ja maksoi korvaukset palloiluseuralle.

Ahlström Oy:n paikallisjohto asettui näin selkeästi porvariuurheilun tukijoukkoihin. Samalla Tarmon parhaita jääpalloilijoita ja painijoita kalasteltiin porvariseuroihin lupaamalla työ- ja opiskelupaikkoja. Työläisurheiluseuraan kuulumisen saattoi olla suoranainen este päästä paikallisyhteisöä dominoineen yhtiön palkkalistoille. Yhtiön omistamassa ammattioppilaitoksessa rehtori piti toistuvasti kuulusteluja seurajäsenyydestä. Veikko Karhu joutuikin useita kertoja vastaamaan rehtorille Tarmoon kuulumisestaan. Toistuvista puhutteluista huolimatta Karhu sai pitää opiskelupaikkansa, vaikkei siirtynytäkään porvariseuraan.²²

Ennen toista maailmansotaa Ahlström Oy:tä ei voi pitää Tarmon varsinaisena kumppanina. 1930-luvulla paikkakunnalle synnytettiin kuitenkin kilpailumuoto, josta myös Tarmon urheilutoiminta hyötyi. Kyseessä olivat niin sanotut tehtaan hiihdot, joissa kilpailtiin sekä tehdasosastojen välisessä prosenttihiihdossa että yksilöiden paremmuudesta. Yhtiön, suojeluskunnan ja lottajärjestön toimeenpanemat hiihdot lykättiin vuosina 1934–1939. Enimmillään hiihtäjiä oli vuonna 1935, jolloin mukana oli peräti 2 317 osanottajaa. Tapahtuman mittavuuden vuoksi parhaat

hiihtäjät nimettiin peräti paikkakunnan hiihtokuninkaiksi. Näin ollen hiihtäjiä rekrytoitiin myös lähimaaseudulta. Toisaalta myös tarmolaiset saattoivat päästä urheiluansioillaan töihin tehtaalle, kun tehdasosastot hankkivat aktiivisesti hyviä hiihtäjiä palvelukseensa.²³

Kunnallinen kumppanuus

Tarmon kumppanuusasetelma muuttui ratkaisevasti 1920-luvun lopulla. Vuosikymmenen alkupuolella Joroisten ja Leppävirran alueilla sijainneen Varkauden ruukkiyhdyskunnan toimijat käynnistivät hankkeen kunnallisen itsenäisyyden saamiseksi. Hanke yhdisti Ahlström Oy:tä ja paikallista työväenliikettä, sillä molemmat katsoivat hyötyvänsä kauppalaoikeuksista. Vuoden 1928 kesäkuussa presidentti Lauri Kristian Relander allekirjoitti itsenäistymisasiakirjan. Seuraavan vuoden alussa Varkaus aloitti itsenäisenä kauppalana.²⁴

Kauppalaksi tulo merkitsi Varkauden asukkaille uuden tasoisen kunnallisen demokratian aikaa. Aikaisemmin etenkin työväenliikkeen vaikutusmahdollisuudet Joroisten ja Leppävirran kunnallisessa päätöksenteossa olivat kokolailla vähäiset. Kauppalan perustamisen jälkeen työväenliike nousi Varkaudessa keskeiseksi poliittiseksi voimaksi. Vähän terävöittäen voi sanoa työväenliikkeen ottaneen demokraattisissa vaaleissa vallan, jota se vuonna 1918 koetti hamuta voimakeinoin.²⁵ Itsenäisen kunnan aikaan siirtyminen merkitsi myös Tarmon toimijoille uusia mahdollisuuksia, sillä kauppalaan päätettiin perustaa urheilulautakunta. Ensimmäisen kokouksensa lautakunta piti jo tammikuun 16. päivänä 1929. Viisijäsenisen lautakunnan enemmistö tuli työväenliikkeen riveistä. Tarmon vahvasta edustuksesta viestii, että kaikki kolme vasemmistoedustajaa toimivat jossakin vaiheessa seuran puheenjohtajina tai sihteereinä. Porvaripuolen jäsenet puolestaan edustivat Ahlström Oy:tä ja suojeluskuntaa. Lautakunnan toimintavaltuuksien selvittämisen lisäksi ensimmäisessä kokouksessa otettiin esille urheilukentän rakentaminen. Kenttää ryhdyttiinkin suunnittelemaan välittömästi.²⁶ Kenttäasia oli Tarmolle tärkeä, koska paikkakunnan ainoa urheilukenttä Kosulanniemessä oli Ahlström Oy:n hallinnassa. Vaikka Tarmon urheilijat saivatkin kentältä vuoroja, olivat porva-

riseura Warkauden Urheilijoiden, suojeluskunnan ja palokunnan tarpeet kentän käytössä etusijalla.

Urheilulautakunnasta tuli elin, jota tarmolaiset hyödynsivät parhaansa mukaan asioidensa edistämiseksi. Pöytäkirjoista selviää, että Tarmon päättäjät tekivät aloitteita urheilun olosuhteiden kohentamiseksi. Esimerkiksi keväällä 1935 lautakunta sai käsittelyynsä Tarmon lähettämän kirjelmän, jossa anottiin kunnallisen luistinradan perustamista. Maaliskuussa 1936 lautakunnassa käsiteltiin urheilukentän rakentamista Puurtilaan.²⁷ Kunnallinen kumppanuus hyödytti Tarmoa myös rahallisesti. Lokakuussa 1937 sekä Tarmo että Warkauden Urheilijat saivat 5 000 markan suuruiset luistinrata-avustukset.²⁸ Huhtikuussa 1938 urheilulautakunta jakoi kauppalanvaltuuston myöntämän 4 000 markan avustuksen. Tarmo sai potista 2 250 markkaa ja Warkauden Urheilijat 1 750 markkaa.²⁹

Tarmon lajitoimintojen kehittämisessä sopivat harjoitustilat nousivat keskeiseen asemaan. Nyrkkeilyharjoituksia saatettiin pitää A. Ahlström Oy:n rakentamassa ja sitten min kauppalalle siirtyneessä Tehtaan koulussa. (Warkauden Tarmon kuvakokoelmat)

Varkauden kauppala nousi 1930-luvun kuluessa Tarmon näkökulmasta entistä merkittävämmäksi yhteistyökumppaniksi. Tähän vaikutti luonnollisesti se, että työväenliikkeen edustajilla oli vahva edustus kunnallishallinnossa aina urheilulautakuntaa myöten. Seura pystyi yhteistyöllä kauppalan kanssa joiltain osin korjaamaan epätasapainoa, joka syntyi liikuntasektorilla Ahlström Oy:n näkyvän ja porvariuurheilua suosineen toiminnan seurauksena.

Luokkarajojen hämärtyminen

Vuoden 1918 kansalaissodan tapahtumat olivat Varkaudessa poikkeuksellisen veriset, vaikka varsinaiset taistelut paikkakunnalla jäivät vähäisiksi³⁰. Mittavien teloitusten seurauksena paikkakunnan väestö jakaantui kahteen leiriin. 1920-luvun lopulla ja etenkin seuraavalla vuosikymmenellä perinteinen luokka-asetelma alkoi osin purkautua. Tarmon kohdalla tärkeimpiä asioita olivat palloilijoiden irtaantuminen seuran suojista, urheilijoiden loikkaukset porvaririntamaan ja Lehtoniemen työläisyhdyskunnan vähittäinen purkautuminen tehtaan lopettamisen myötä.

Tarmon vahvana toimijana tunnetun Einar Frimanin muistelut kirjautuivat WP:n historiikkiin, jossa käsiteltiin varkautilaisen palloilu-urheilun viriämistä. Frimanin mukaan Tarmo otti jääpalloilun ohjelmaansa vuonna 1928. Ensimmäinen luistinrata aurattiin Joutenlahden jäälle, mistä toiminta siirtyi jo seuraavana vuonna Huruslahdelle. Jalkapalloilu otettiin seuran ohjelmaan vuonna 1930.³¹

Palloilun ottamisella Tarmon toimintaan oli ennalta arvaamattomat seurauksensa. Palloilijat toimivat omissa oloissaan, mutta rasittivat silti koko Tarmon taloutta. Painijat, yleisurheilijat ja hiihtäjät eivät katsoneet uutta tulokasta suopeasti. Veikko Tarvainen kuvasi palloilun asemaa seuraavasti:

"Jääpalloilusta tuli nyt Tarmon toiminnalle kiviriippa. Se vei muiden urheilulajien toiminnoillaan hankkimat tulot eikä itse jääpalloilijat välittäneet seuran taloudesta eikä oman lajin vaalimisestaan paljoakaan. Tässä lähtökohta ja siemen siihen, miksi

palloilijat, erityisesti jääpalloilijat, karkotettiin Tarmosta ja miksi Varkauden Työvään Palloilijat synnytettiin. Se tapahtui vuonna 1939.”³²

Varkauden Työvään Palloilijoiden perustamisen taustalla oli ajatus, että oma palloilun erikoisseura saattaisi menestyä paremmin kuin Tarmon alaisuudessa toimiva jaosto. Näin näytti käyvänkin, sillä uuden seuran toimijoiden vastuuntunto lisääntyi siinä määrin, että uusi seura ”meinas jopa nielaista koko Tarmon”.³³ Uuden seuran perustaminen johti urheilullisten lajitavoitteiden korostumiseen, mikä vaikutti osaltaan perinteisen työläisyhteisöllisyyden ohenemiseen.

Varkautelaisessa urheilu- ja järjestöelämässä tapahtui 1930-luvun puolivälissä poikkeuksellinen avaus, kun palloilun erikoisseuraksi perustettiin Ahlström Oy:n suosiollisella avustuksella Varkauden Pallo 35. Uudella seuralla oli jo alun alkaen selkeitä kilpaurheilullisia tavoitteita ennen kaikkea jääpalloilussa. Niinpä WP:n toimijat ja taustavaikuttajat suuntasivat katseitaan myös Tarmon parhaisiin pelaajiin, joita houkuteltiin seuraan lupaamalla työ- ja opiskelupaikkoja. Tarmon vuoden 1935 toimintakertomukseen asia kirjattiin seuraavasti:

”Että seuramme kasvattaa edustuskelpoisia urheilumiehiä – se ei ole jäänyt porvareiltakaan huomaamatta. Moninaisia ovat ne kalastelukeinot, joilla he houkuttelevat seuramme jäseniä myymään itsensä ja palvelemaan heille vieraita tarkoituksena porvariurheilun muodossa ja että porvarillisella taholla on tässä suhteessa osaksi onnistuttukin. Siitä on kulunut vuosi etenkin selvänä osoituksena. Useat seuramme jäsenet ovat myyneet työläisurheiluperiaatteensa jättämällä seuransa – seuran joka harrastusmuotojensa avulla on kasvattanut heitä ruumiilliseen kuntoisuuteen ja kilpaurheilijoiksi, sekä ’toveripiirissä’, joka luottamuksella on antanut heille aulista apuaan heidän kehittäessä itseään. Nämä ylikkimmiset eivät suinkaan entisestään työläisurheilun asemaa heikennä – joskin se porvarillisurheilulle merkitseekin ilahduttavan suurta voittoa.”³⁴

Varkautelaisessa palloilussa oli 1930-luvun lopussa asetelma, jossa sekä työläis- että porvarieurheilussa toimi oma erikoisseura. Paikkakunnalla muutoin hiipumaan päin ollut luokkajako eli siten talvisodan aattona vahvana jalka- ja jääpalloilussa. Urheilun luokkajako ja rajan ylittäminen nostattivat yleisesti sotienvälisessä Suomessa kiihkeitä tunteita. Tämä näkyi Varkaudessakin tutussa ilmiössä, loikkauksissa, eli urheilijoiden siirtymisessä TUL:n alaisista seuroista porvariseuroihin. Valtakunnallisesti näkyvimpiä olivat kansallisen ja kansainvälisen tason huippujen loikkaukset. Niissä urheilija usein myös vaihtoi asuinpaikkakuntaa. Kotikonnuillaan pysytellyt loikkari sen sijaan saattoi joutua sietämään vuosikausia entisten urheilutoveriensa tylyjä ilmeitä ja yrmeää kohtelua.³⁵

Työväen järjestökulttuurikauden osittaiseen hiipumiseen vaikuttivat osaltaan paikallisessa yhdyskuntarakenteessa tapahtuneet muutokset. Ahlström Oy:n asemakaavoitetut alueet sisälsivät hierarkkisen rakenteen, jossa johtajien, virkamiesten ja työläisten alueet olivat erillään toisistaan.³⁶ Työläisille rakennetut asunnot muodostivat oman kokonaisuutensa, mutta yhtiön sosiaalinen kontrolli ulottui pelkkää asumista laajemmille elämänalueille. Tehtaan omistamissa taloissa asuminen edellytti työskentelyä Ahlströmin teollisuudessa. Työpaikan saaminen puolestaan edellytti tavallisesti porvarilliseen urheiluseuraan kuulumista. Näin ollen kaikkien paikkakunnan työläisten järjestökytkentä ei enää suuntautunut työväenjärjestöihin.

Tarmolla on ollut vuosikymmenten mittaan lukuisia alaosastoja paikkakunnan eri puolilla. Yksi aktiivisimmista alaosastoista ennen toisen maailmansodan vuosia toimi Lehtoniemen teollisuusyhdyskunnassa. Lehtoniemen 1800-luvun puolella toimintansa aloittanut tehdas oli merkittävän kokoinen yksikkö. Vuoden 1927 lopulla tehtaalla työskenteli yli 300 työntekijää. Laman seurauksena tilanne muuttui kuitenkin nopeasti, tehdas ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ja lopulta konkurssiin.³⁷ Lehtoniemen tehtaan toiminnan päättyminen merkitsi myös alueelle muodostuneen työväestön järjestökulttuurin huomattavaa heikkenemistä. 1930-luvun pula pakotti Lehtoniemessä asuneet jättämään kotikon-
tunsa ja lähtemään työnhakuun muualle. Teollisuusyhteisön hiipuminen ja järjestökulttuurin heikkeneminen sen myötä oli eittämättä kova kolaus

Tarmon alaosaston toiminnalle. Myös kulkuyhteyksien paraneminen vaikutti Tarmon Lehtoniemen alaosaston toimintaan. Urheilusta ja seuratoiminnasta kiinnostuneet saattoivat aiempaa helpommin siirtyä Tarmon rientoihin. Hiljaiselo Lehtoniemellä jatkui toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka. Tuolloin yleisen järjestötoiminnan nousukauden osana myös ”Varkauden puolelle 1930-luvulla nukahtanut alaosasto perustettiin Tarmon johdon toimesta uudelleen vuonna 1945 saaden nimekseen Lehtoniemen Vauhti.”³⁸

Urheilun aseveljeyttä

Ennen toisen maailmansodan vuosia työläis- ja porvariurheilijat eivät osallistuneet yhteisiin kilpailuihin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, vaikka tehtaan hiihdoissa mahduttiin samoille laduille. Myös Varkauden kauppalan järjestämät kilpailut kokosivat urheilijat kamppailuihin yli liittorajojen. Esimerkiksi toukokuussa 1939 miteltiin paremmuutta kauppalan halkijuoksussa, josta muodostuikin vuosien mittaan seurojen välisen kyvykkyyden mittari.³⁹ Myös kauppalan järjestämissä lajien mestaruuskilpailuissa eri leirien urheilijat kohtasivat toisensa.

Jatkosodan vuodet merkitsivät Varkaudessa urheilun luokkarajan mataltumista. Tarmolaisetkin ryhtyivät järjestämään yhteisiä kilpailuja entisen ”luokkavihollisensa” Varkauden Urheilijoiden kanssa. Sotavuosina yhteisiä kilpailuja järjestettiin ainakin yleisurheilussa, hiihdossa, painissa ja nyrkkeilyssä. Luokkaraja ylitettiin myös harjoituspaikoilla. Vuonna 1943 Tarmon painimatot siirrettiin työväentalolta Ahlström Oy:n omistaman Pirtinvirran saunan yläkertaan. Tarmon naisvoimistelijat puolestaan esiintyivät tehtaan työntekijöilleen järjestämissä iltamissa.⁴⁰ Yhteisessä rintamassa esiinnyttiin myös maaottelumarssilla Ruotsia vastaan. Toukokuussa 1941 toimenpannussa marssissa seurojen välisessä prosenttikisassa Varkauden Urheilijat voitti Tarmon.⁴¹

Sotavuosien seurauksena Tarmon kumppanuus ulottui selkeästi uudelle alueelle, porvariurheiluun. Yhteiset rintamakemukset ja kansallisen yhtenäisyyden vaaliminen kannustivat paikallistasolla urheilijoita luokkarajojen ylittämiseen. Siirryttiin jyrkästä vastakkainasettelusta

urheilun asevelihenkeen.⁴² Leirien välinen yhteistyö jatkui myös sodan jälkeen. Ahlström-yhtiön sosiaaliosaston johtotehtävissä toiminut varatuomari Emil Koponen otti yhteyttä sosialidemokraattisiin päättäjiin toivoen, että kauppa perustaisi liikuntaneuvojan toimen. Lähtökohtana oli, että tehtävään valitun henkilön tuli vastata työläisurheilun tarpeisiin. Yhtiöllä itsellään oli nimittäin palveluksessaan kaksi liikuntaneuvojaa, jotka toimivat porvariseurojen valmennustehtävissä.

Kauppalan liikuntaneuvojaksi vuonna 1946 valittu Veikko Tarvainen tiesi paikkansa:

"Tullessani toimeen pidin itsestään selvänä asiana, että minun tulee olla yhteistyössä yhtiön sosiaaliosaston ja sen liikuntaneuvojien kanssa. Ilman yhtiön myötävaikutusta eivät Varkaudessa jutut pyörineet. Sen tiesin. Päätin kuitenkin, etten ota kaikkia yhtiön ohjeita itsestään selvänä. Kuulun eri firmaan, tuumiskelin. Toimin myös urheilulautakunnan sihteerinä, jonka alainen työntekijä olin. Toimintakenttäni oli rajattu lähinnä TUL:n seuroihin, mutta jouduin yhteisten asioiden merkeissä tekemisiin SVUL:n seurojen ja liittojen, jopa kirkonkin kanssa. Annoin asiantuntijapua myös ammattiosastoille kuin nuorisojärjestöillekin."⁴³

Veikko Tarvaisen valintaan kauppalan liikuntaneuvojaksi kiteytyi sotavuosina syntynyt uusi asetelma ja urheilun aseveljeys. Paikkakunnan sisäisen jännityksen lientyminen näkyi poliittisten leirien yhteistyön tiivistymisenä monilla elämänalueilla, myös urheilussa. Aseveljeyden ja yhteisten kokemusten lisäksi vasemmiston painoarvoa paikkakunnalla kasvatti järjestötoiminnan nopea laajentuminen sekä yli 70 prosenttiin kivunnut kannatus eduskunta- ja kunnallisvaaleissa.⁴⁴ Tätä taustaa vasten käy ymmärrettäväksi vanhaa vasemmistolaista urheiluseuraa edustaneen Tarvaisen uusi asema julkisen vallan virkamiehenä.

Lopuksi

Varkauden Tarmo perustettiin työväestön omaksi voimistel- ja urheiluseuraksi. Seuran perustaminen voidaan kytkeä sekä osaksi työväenliikkeen nuoriso- ja kulttuuritoiminnan nousukautta että työväenyhdistysten alaisten urheiluseurojen yleistä perustamisintoa.⁴⁵ Paikallisesti Tarmo kiinnittyi alun alkaen muuhun työväestön järjestötoimintaan. Jo seuran perustaminen Varkauden työväenyhdistyksen nuoriso-osaston urheiluseuraksi viestii tiivistä järjestökytkennästä.

Yhteys ei rajoittunut pelkästään poliittiseen työväenliikkeeseen, vaan myös osuuskauppaliike ja ammattijärjestöt olivat tärkeitä yhteistyökumppaneita. Etenkin Osuusliike Työnvoima oli ennen kauppalan perustamista lähes ainoa Tarmon toimintojen resurssoja. Työnvoimalta saatiin taloudellisen tuen lisäksi myös kuljetusapua ja toimintoihin tarvittavia tiloja. Monelle tarmolaiselle osuusliike antoi myös työpaikan tai ainakin työtehtäviä. Kauppalan perustamisen 1929 jälkeen Tarmo sai uuden yhteistyötahon, jolta saatiin monimuotoista tukea. Vähitellen käynnistynyt urheilu- ja liikuntapaikkojen kunnallinen rakentaminen purki Ahlström-yhtiön yksinoikeuden määrittää rakennetun liikuntaympäristön käyttöä. Kunnallisen liikuntaneuvojan palkkaaminen toi kipeästi kaivattua henkilöresursssia.

Tarkastelujaksomme aikana toteutui kolmenlaista rajojen ylittämistä. Ensiksi kilpailutoiminnan vilkastumisen myötä Tarmon yhteydet muiden paikkakuntien urheiluseuroihin ja tätä kautta koko Työväen Urheiluliiton kilpailutoimintoihin vahvistuivat. Vastavuoroisuusperiaatteeseen sitoutuminen asetti omat velvoitteensa kilpailumatkoille lähtemiseen ja omien kilpailujen järjestämiseen. Toiseksi urheilulajien edustajat ylittivät Tarmossa rajoja. Palloilijoiden lähteminen perustamaansa seuraan kertoi urheilun lajitavoitteellisuuden lisääntymisestä. Järjestökulttuurin tavoitteellisuus sai näin vähitellen antaa tilaa urheilutavoitteellisuudelle. Myös 1930-luvun puoliväliin sijoittuneet jääpalloilijoiden loikkaukset porvariseuraan selittyvät osittain kilpaurheilun merkityksen kasvulla. Kolmanneksi etenkin jatkosodan vuosina ylitettiin myös urheilun luokkaraja. Porvariseuran kanssa hakeuduttiin yhteistyöhön toimeenpanemalla yhteisiä kilpailuja ja järjestelemällä harjoitusolosuhteita.

Yhteistyötahojen ja yhteistyön tarkastelu suuntaa huomion seuratoiminnan tavoitteellisuuteen. Sitä voi tarkastella yhteistyökumppanuuden taloudellisina hyötyinä, sosiaalisina verkostoina ja kulttuurisena osaamisena. Jo Tarmon toiminnan alkutaipaleella valkeni, että seuratoiminnan pyörittäminen ja etenkin kilpaurheiluun osallistuminen edellytti rahaa. Koska rahanlähteitä ei juuri ollut, katseet kääntyivät työväenjärjestöjen suuntaan. Työväentalolla järjestetyistä iltamista tuli keskeisin seuratoiminnan rahoituslähde. Iltamat olivat keino rahoittaa toimintaa, mutta työväentalon tilaisuudet mahdollistivat myös valistustyön sekä muun järjestökulttuurin harjoittamisen⁴⁶. Iltamien lisäksi urheilukilpailujen pääsylipputulot olivat tärkeitä Tarmon toiminnalle.

Varkauden kunnallisen itsenäistymisen jälkeen suoranaista ja välillistä tukea urheilutoiminnan resurssointiin haettiin kauppialta. Tarmon päätöksentekijät olivat tuolloin mielenkiintoisessa kaksoisroolissa seuratoimijoina ja kunnallishallinnon päätöksentekijöinä. Kauppialan ohella pitää muistaa Osuusliike Työnvoima, jonka taloudellinen ja sosiaalinen merkitys Tarmon toiminnolle oli etenkin alkuvuosikymmeninä merkittävä. Välillisesti tarmolaiset hyötyivät myös Ahlström Oy:stä, sillä saattoivathan parhaat työläishiihtäjät rekrytoitua tehtaan hiihtojen varjolla yhtiön palvelukseen.

Tarmon kumppanuuden tarkastelu sosiaalisina verkostoina osoittaa, kuinka alkuvuosien järjestökulttuurinen yhteiselo laajeni. Urheilullisten tavoitteiden korostuessa urheiluorganisaation toimijoiden merkitys lisääntyi muiden työläisurheiluseurojen ja lajiorganisaatioiden tultua aiempaa tärkeämmiksi. TUL:n perustaminen 1919 merkitsi vankkaa sitoutumista keskusjärjestön tavoitteisiin, sillä olihan Tarmo yksi järjestön perustajajäsenistä. Etenkin painissa, yleisurheilussa ja jääpallossa TUL:n valtakunta- ja piiritason mestaruuskilpailuista tuli tärkeitä tapahtumia. Sotavuosina tapahtunut luokkaleirien lähentyminen synnytti uudenlaista urheilun organisoitumista, jonka seurauksena työläis- ja porvariurheilijat saattoivat esiintyä ja mitellä kyvykkyytään samoilla kilpакentillä.

Alkuaikoina Tarmossa toimiminen edellytti järjestöelämän monimuotoista osaamista. Pelkkä urheilu ei riittänyt, sillä esimerkiksi iltamien toimeenpaneminen edellytti kulttuurista kyvykkyyttä. Iltamaohjelmasta oli seuran tai sen jaoston vastattava itsenäisesti. Voimistelun lisäksi ohjelmakokonaisuudessa tuli olla muutakin kulttuuria. Tämän takia seu-

raan perustettiin vuonna 1931 lähinnä painijoista koostunut kisälliryhmä⁴⁷. Urheilupuolella lajikulttuuriosaamista hankittiin liiton järjestämillä kursseilla tai pyytämällä paikkakunnalle vieraita muista seuroista. Kyseisenlainen vierailu oli HTU:n uimanäytös, jolla tavoiteltiin uintiinnostuksen levittämistä myös tarmolaisten keskuudessa. Kilpailullisten tavoitteiden korostuessa lajivalmennuksen ja -tekniikoiden merkitys kasvoi koko ajan, joten tietoa oli hankittava verkottautumalla seuran ulkopuolisten osaajien kanssa.

Varkauden Tarmon yhteistyökumppaneiden jäljittäminen kertoo suomalaisen urheiluseuratoiminnan ja laajemmin kansalaisyhteiskunnan muutoksesta. Kiinteästi työväenyhdistyksen kylkeen syntynyt Tarmo irtaantui alkuperäisestä järjestökytkennästään voimistelua ja urheilua ohjelmassaan pitäneeksi urheiluseuraksi. Paikallisen työläisyhteisöllisyyden ja perinteisen työväentalokulttuurin purkauessa kumppaneita löydettiin ylipaikallisesta urheiluorganisaatiosta. Sotavuosien yhtenäisyyden hengessä myös luokkarajat muuttuivat entistä useammin veteen piirretyksi viivaksi, jonka ylittäminen järjestöllisesti ja yksilötasolla oli aiempaa helpompaa. Tarmon yhteistyötahojen muuttuminen ensimmäisen vajaan neljän vuosikymmenen aikana osoittaa, että seurapäätäjien piti jatkuvasi arvioida kumppaneita, yhteistyön muotoja, sen laatua ja siitä seuralle koituvia hyötyjä.

Lähdeviitteet

1. Itkonen, Hannu: "Niskalenkkejä sodan varjossa – Urheiltiinpa poikkeusoloissakin", teoksessa Kauppinen, P. & Nevala, A. (toim.) *Läksönmaan monet kasvot. Kirjoituksia ihanteista, kilpailenimisestä ja urheiluväitteenästä*. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 11. Joensuu, 2005, 94–96.
2. Itkonen, Hannu: *Kenttien kutsu – Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Tampere, 1996, 218–219; Itkonen, Hannu & Nevala, Arto: *Tarmon tarina – Varkauden Tarmon kaldeksen vuosikymmentä*. Jyväskylä, 1992, 35–38. Kirjoittaessamme Tarmon 80-vuotishistorian nimesimme kyseisen kauden yhtenäiskulttuurin kaudeksi. Sittemmin lähinnä kulttuuritutkijoiden kanssa käymämme keskustelu antoi aihetta muuttaa käsitteemme järjestökulttuuriksi. Juuri järjestökulttuurin käsite

soveltuu paremmin kuvaamaan sitä työväestön järjestökulttuuria, jota harjoitettiin erillään porvarillisten piirien toimelaisuudesta.

3. Alapuro, Risto: *Suomen syntä paikallisena ihmisenä 1890–1933*. Helsinki. 1994, 315–316.
4. Katso esimerkiksi Kari Teräs: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituvain työelämän substeisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66, SKS, Helsinki 2001; Kari Teräs: *Yritys ja yhteiskunta. Heikki Hubtamäen verkosto- ja sidosyhtymäsubteet*. Historiallisia tutkimuksia 246, SKS; Helsinki 2009.
5. Ilmanen, Kalervo, Itkonen, Hannu, Matilainen, Pertti & Vuolle, Pauli: *Urheilun julkaisuksena*. Jyväskylän yliopisto. Liikuntatieteiden laitos. Tutkimuksia 1/2004. Jyväskylä. 2004, 45–48.
6. Itkonen, Hannu: *Kenttien kutsu*, emt., 231–250; Bob Stewart: *Sport, Funding and Finance*. Oxford 2007.
7. Varkauden Tarmon 80-vuotishistoriassa osoitimme, että seura perustettiin itse asiassa jo vuoden 1911 puolella. Seuratoimijat ovat kuitenkin paikantaneen seuran perustamisen ajankohdaksi maaliskuun 3. päivän 1912. Kyseistä päivää pidetään seuran virallisena syntymäpäivänä. Ks. Itkonen & Nevala 1992, 35–36.
8. *Varkauden työväen toimistelu- ja urheiluseura Tarmon vaiheista vu: 1912–1972*, 6; ”Tarmon toimintaa kuuden vuosikymmenen kuluessa”, *Varkauden Lehti* 28.3.1972.
9. Toimintakertomus 1914–1915.
10. Toimintakertomus 1919.
11. Toimintakertomukset 1924 ja 1932.
12. Kasper Laitisen haastattelu 14.12.1988.
13. Kaarin Salmisen haastattelu 15.12.1988.
14. Esko Kimmolan haastattelu 12.12.1988.
15. Arvo Heiskasen haastattelu 15.12.1988.
16. Veikko Tarvaisen haastattelu 31.1.1988.
17. Toimintakertomus 1937.
18. Toimintakertomus 1936.
19. Toimintakertomus 1938.
20. Veikko Tarvaisen haastattelu 31.1.1988.
21. Veikko Tarvaisen haastattelu 31.1.1988.
22. Veikko Karhun haastattelu 16.12.1988.
23. Itkonen, Hannu: *Varkautelaisten vuosisata*. Jyväskylä 2004, 236–238; Itkonen, Hannu: ”Ankaroihin varustautumisiin” – Varkauden tehtaan hiihdot”. Teoksessa Nevala, A. (toim.) *Suomen Urheiluhistoriallisen Seuran vuosikirja 1995*. Joensuu.
24. Itkonen 2004, 166–168.
25. Itkonen 2004, 171–187; Arto Nevala: *Agitaatioita, väkuttamista ja yhteistyötä. Vuosisata varkauteista työväen järjestötoimintaa*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003, 152–156.

26. Varkauden kauppala, urheilulautakunnan pöytäkirja. 16.1.1929; Itkonen, Hannu & Nevala, Arto 1992, 191.
27. Varkauden kauppala, urheilulautakunnan pöytäkirja 20.5.1932; 9.3.1936.
28. Varkauden kauppala, urheilulautakunnan pöytäkirja 22.10.1937.
29. Varkauden kauppala, urheilulautakunnan pöytäkirja 13.4.1938.
30. Itkonen 2004, 124–126.
31. Soikkeli, A.J.: *Tie Suomen mestaruuteen. WP 35:n 10-ruotishistoriikki n. 1935–1944.* Warkaus. s. 73.
32. Veikko Tarvaisen 22.8.1987 päivätty kirjallinen vastaus historiaprojektin tutkijoille.
33. Veikko Tarvaisen haastattelu 31.1.1988.
34. Toimintakertomus 1935.
35. Antti Syrjäläinen: *Miksi siksi loikekariksi? Huippu-urheilijoiden loikekaudet TUL:stä SVUL:oon 1919–1939.* Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 89. Joensuun yliopisto, Joensuu 2008, erityisesti 132–140.
36. Soikkanen Hannu: *Varkauden historia.* Pieksämäki 1963, 462–465.
37. Soikkanen 1963, 189–190.
38. Itkonen & Nevala 1992, 54; 98.
39. Toimintakertomus 1939.
40. Johtokunnan pöytäkirja 22.1.1941 ja 7.5.1941; Toimintakertomus 1943.
41. *Varkauden Lehti* 27.5.1941.
42. Itkonen 2005, 96.
43. Tarvainen Veikko: *Kirjallinen elämäkerta.* Moniste 1987, 51–52.
44. Soikkanen 1963, 681–691; Nevala 2003, 190–204.
45. Itkonen & Nevala 1992, 37.
46. Kurkela, Vesa: *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton taidissa tanssittiin. Varkautelaiset työväenilmat ja niiden musiikeja työväen osakulttuurin kaudella.* Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2. Jyväskylä 1983, 50–54.
47. Kurkela 1983, 224–225.